

- toekomst meer om natestreven. Zij heeft haar strijd volstreden, haar taak volbragt; de waarheden, waarvoor zij kampte, hebben haren weg gevonden tot de consciëntiën der menschen en zijn gemeenschappelijk eigendom geworden; en thans is zij niet langer de draagster eener bepaalde opvatting, de vertegenwoordigster van een beginsel. Daarom neigt zij ten ondergang, en daarom ontvallen haar hare Gemeenten'. J. van Leeuwen, *Toespraak tot de Remonstrantsche Gemeente te Berkel, gehouden op 1 oktober 1865, ten besluite zijner Evangelie-bediening in haar midden*, Amsterdam 1865, 10.
- 47 C.P. Tiele, *De Remonstrantsche Broederschap in haar beginsel en doel. Gedenkrede van veertigjarigen dienst in de Broederschap. Uitgesproken in de Remonstrantsche Kerk te Rotterdam den 12<sup>en</sup> November 1893*, Meppel 1893.
- 48 *Idem*, 7.
- 49 *Idem*, 8.
- 50 *Idem*, 9.
- 51 *Idem*, 11.
- 52 *Ibidem*.
- 53 *Idem*, 16.
- 54 *Idem*, 17.
- 55 Voor Tiele heeft de Bijbel niet meer het gezag dat er door de vroege remonstranten aan werd toegekend. Toch deelt hij niet het standpunt van ultramodernen als de Hugenholtzen, die de verplichting om vanuit de Bijbel te preken problematisch vinden. Waar hem verweten wordt dat de Broederschap niet modern genoeg is, reageert Tiele in een rede bij de inwijding van de nieuwe Arnhemse gemeente als volgt: 'Gij zoudt velen uwer nieuwe broeders nog zeer achterlijk vinden. Gij zoudt met niet weinigen hunner geen vrede kunnen hebben; in de eerste plaats met mij niet, die het Avondmaal nog liefheb en in den Faust van Goethe nog geen tekst behoef te zoeken'. C.P. Tiele en L.H. Slotemaker, *Toespraken gehouden bij de inwijding der Remonstrantsche Gemeente te Arnhem op Zondag 7 April 1878*, Arnhem 1878, 10.
- 56 In 1856 telt de Broederschap 2924 leden. Dit ledental is in de beschreven periode verviervoudigd. In 1880 stonden er 6.140, in 1890 8.647 en in 1900 12.058 leden ingeschreven.
- 57 Brief J.A.M. Mensinga aan C.P. Tiele, 8 mei 1879, UBL, BPL 2709 C III, 101.